

Agreement and Consensus in Iran: Challenges and Solutions

Hosein Masoudnia¹ , Niloufar Shafie Yangabadi²

¹ Corresponding author, Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Esfahan, Esfahan, Iran. Email: hmasoudnia@ase.ui.ac.ir

² Ph.D. Candidate, Political Science, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Esfahan, Esfahan, Iran. Email: niloufarshafie@ase.ui.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
4 September 2024
Revised version
received:
7 October 2024
Accepted:
21 October 2024
Available online:
28 December 2024

Keywords:
agreement,
consensus,
political elites,
government,
social forces

ABSTRACT

Objective:

One of the most important issues in the current political climate of Iran as a multicultural society is the issue of consensus. In addition to the consequences and the role of globalization, the characteristics of the political culture of social and political forces in Iran and the dominance of the elimination policy on the behavior of the political elites in Iran have doubled the importance of the issue for the Iranian society due to the challenges facing policy making. In every society, there are three levels of consensus; The first is between the people, the second is between the government and the people, and the third is between the ruling political elite. The main problem of this research is the reasons of the lack of consensus in Iranian society in all three levels. The research hypothesis considers the nature of social and political forces and the complexity of building political power in Iran. Using the qualitative research method this article aims to explain the relationship between the two consensus variables and the role of political culture in creating the challenges. The method of data collection is based on library method. The theoretical framework is a synthesis of Chalabi's and Bashiriyeh's views. In this sense, the concept of consensus and its levels have been explained from Chalabi's point of view, and then the concept and solution of consensus among political elites have been explained by referring to the opinions of Bashiriyeh.

Cite this article: Masoudnia, Hosein; Shafie Yangabadi, Niloufar. (2024) "Agreement and consensus in Iran: challenges and solutions", *Fasl' nāmeḥ-ye siyāsāt (Politics Quarterly)* 54, (4): 707-733, DOI: <https://doi.org/10.22059/JPQ.2024.381917.1008207>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

<https://doi.org/10.22059/JPQ.2024.381917.1008207>

Introduction

One of the most important issues for multicultural societies in the age of globalization is the issue of agreement and consensus. Reflecting on the realities of the Iranian society shows that in recent years, consensus has been challenged for various reasons. Iran is among the countries where the existence of some historical gaps such as linguistic, ethnic, religious gaps, local or structural gaps such as the gap between tradition and modernity, generational gap and even gender gaps are the subject of consensus. The aim of the current research is to investigate the challenges facing full consensus in Iranian society at the level of the government and social forces, which ultimately made the realization of generalized consensus difficult at the national level. Therefore, according to such a background, it is obvious that the current research is divided into four parts; first, in the first part, the concept of consensus, especially generalized consensus, will be explained from the perspective of experts. In the second part, the challenges facing consensus among political elites are described. In the second part, the obstacles to reach common consensus among social and political forces are analyzed and, accordingly, the challenges to make consensus between the government and social forces in Iran are presented, and then the ways to deal with these challenges and the possibility of achieving common consensus in the Islamic Republic Iran will be explained.

The research method

In this article, the method of analyzing the qualitative data collected related to consensus and the challenges facing it among the political elites and social forces has been used to analyze the challenges facing consensus and consensus in Iranian society from the perspective of political power [government] and social forces [people] should be expressed. Therefore, in the continuation of the research, first by explaining the nature of the construction of political power (government) and social power (people or more precisely, social and political forces), it will be explained that what are the challenges to the realization of the generalized agreement, or common in Iran. The research hypothesis considers the nature of social and political forces and the complexity of building political power in Iran to be the most important factor in the political culture of elites. The qualitative research method aims to explain the relationship between the two consensus variables and the role of political culture in creating the challenges facing it. The theoretical framework is a synthesis of Chalabi's and Bashiriyeh's views. In this sense, first, the concept of consensus and its levels are explained from Chalabi's point of view, and then, referring to the opinions of Mr. Bashirieh, the concept and solution of consensus among political elites have been explained.

Results and discussion

Reflecting on the sociology of the government in the Islamic Republic of Iran shows that it is important that in the communication action of the ruling political elites, the conditions for the realization of consensus in the sense of political agreement regarding the rules, norms and methods of implementation, which is accompanied by a sense of common identity between them. This has some problems which are rooted in the complexity of the political power structure and its distribution, the nature of the social base of the governments, and the type of action and behavior of

the political elites towards each other. Also, another challenge facing the consensus among the political elites in Iran's governance is rooted in their political culture and the position of competitors in this culture. Reflecting on Iran's political sociology shows that the political behavior of parties, factions and political organizations in general and political elites in particular towards each other is based on a zero-sum game.

In summary, regarding the role and function of the political elites to realize the generalized agreement, they should consider four points in their political behavior; First, put aside the atmosphere of elimination competition and accept this important fact that the life of every political faction is in the life of the competitor, not in eliminating the competitor; Secondly, the elites should come to an understanding on the definition, nature, application and function of the concepts and words that have entered Iranian culture from the world culture; Thirdly, the elites should accept the rules of the political game and provide the necessary intellectual and social platform for it; Fourthly, they should refrain from designing and applying challenging concepts that disrupt the generalized consensus and deepen social faults, and finally, they should place the system, leadership and the constitution as the center of their political behavior. At the level of social forces, it is necessary to move from false consensus and reach general consensus, to reduce the differences and to accept minimal pluralism to provide the possibility of consensus on goals, rules and methods in the critical stages of the country.

Conclusions

The overall result is that, the nature of power building in Iran along with the political culture governing the political behavior of the ruling elites on the one hand and the characteristics of the social and political forces in the Iranian society on the other hand make the formation of a universal consensus challenging. A necessary condition for the realization of consensus with feelings and empathy is to reduce differences and accept minimal pluralism in order to provide the possibility of consensus on rules, methods and norms in the critical stages of the country.

وفاق و اجماع در ایران: چالش‌ها و راهکارها

حسین مسعودنیا^۱، نیلوفر شفیعی ینگابادی^۲

^۱ نویسنده مسئول، دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

رایانامه: h.masoudnia@ase.ui.ac.ir

^۲ دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه:

niloufarshafie@ase.ui.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	یکی از مهم‌ترین موضوعات مطرح در فضای سیاسی کنونی ایران به‌عنوان یک جامعه چندفرهنگی موضوع وفاق و اجماع است. علاوه بر پیامد و نقش جهانی شدن، ویژگی‌های فرهنگ سیاسی نیروهای اجتماعی و سیاسی در ایران همراه با حاکم بودن سیاست حذفی بر رفتار نخبگان سیاسی در ایران اهمیت موضوع را برای جامعه ایران به‌دلیل چالش‌های فراروی سیاستگذاری دوچندان کرده است. اجماع به معنای وفاداری به ارزش‌های مشترک در میان افراد یک جامعه است. در هر جامعه اجماع در سه سطح مطرح است: اول میان مردم، دوم میان دولت و مردم و سوم میان نخبگان سیاسی حاکمیت. وفاق در جامعه کنونی ایران در هر سه سطح با چالش مواجه است. پرسش اصلی این پژوهش علل نبود اجماع در جامعه ایران در هر سه سطح است. فرضیه پژوهش مهم‌ترین عامل را در فرهنگ سیاسی نخبگان، ماهیت نیروهای اجتماعی و سیاسی و پیچیدگی ساخت قدرت سیاسی در ایران می‌داند. روش پژوهش کیفی با هدف تبیین رابطه دو متغیر اجماع و نقش فرهنگ سیاسی در ایجاد چالش‌های فراروی آن است. روش جمع‌آوری داده‌ها اسنادی با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای است. چارچوب نظری تلفیقی از دیدگاه‌های چلبی و بشیریه است؛ بدین‌معنا ابتدا مفهوم وفاق و سطوح آن از دیدگاه چلبی توضیح و سپس با استناد به نظرهای آقای بشیریه مفهوم و راهکار وفاق در میان نخبگان سیاسی تشریح شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که ماهیت ساخت قدرت همراه با فرهنگ سیاسی حاکم بر رفتار سیاسی نخبگان حاکمیتی و ویژگی‌های نیروهای اجتماعی و سیاسی در ایران وفاق همگانی را با چالش‌هایی مواجه کرده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۴	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۱۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۳۰	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۸	
کلیدواژه‌ها: وفاق، اجماع، نخبگان سیاسی، دولت، نیروهای اجتماعی	

استناد: مسعودنیا، حسین؛ شفیعی ینگابادی، نیلوفر (۱۴۰۳). وفاق و اجماع در ایران: چالش‌ها و راهکارها، ۵۴ (۴)،

۷۳۳-۷۰۷.

<http://doi.org/10.22059/JPQ.2024.381917.1008207>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

جهانی شدن و پیامدهای آن بر عرصه اجتماع و سیاست به خصوص در کشورهایی که شکافهای اجتماعی از نوع تاریخی و یا ساختاری دارند، سبب شده است تا موضوع وفاق و همبستگی اجتماعی، که در نهایت سبب برقراری ثبات و نظم می‌شود، توجه پژوهشگران اجتماعی و سیاسی را به خود جلب کند. کشور ما ایران نیز از این قاعده مستثنا نیست و در زمره کشورهایی است که وجود برخی شکافهای تاریخی مانند شکافهای زبانی، قومی، مذهبی، محلی و یا شکافهای ساختاری مانند شکاف سنت و تجدد، شکاف نسلی و حتی شکافهای جنسیتی موضوع وفاق در آن را با چالش مواجه کرده است. به نظر می‌رسد آنچه در کشورهایی مانند ایران حساسیت موضوع را دوچندان می‌کند، نقش سیاست بین‌الملل یا به عبارت دقیق‌تر نقش بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی در به چالش کشیدن جامعه‌شناسی وفاق و اجماع باشد.

در مطالعه جامعه‌شناسی سیاسی هر کشوری، پژوهشگر با دو قدرت سیاسی و اجتماعی سروکار دارد. منظور از قدرت سیاسی به مفهوم عام آن دولت به معنای وبری که شامل تمام نیروها، ساختارها و نهادهایی است که حق انحصاری اعمال زور را دارند (Gulmohammadi, 20-25: 2013) و منظور از قدرت اجتماعی، جامعه است که در قالب نیروهای اجتماعی و سیاسی بر دولت و سیاست‌های آن تأثیرگذارند. دو رکن قدرت سیاسی و قدرت اجتماعی در تمامی جوامع با یکدیگر در ارتباطاند و ماهیت ساخت قدرت سیاسی از منظر توسعه‌یافتگی سیاسی است که شیوه اعمال قدرت را متفاوت و نوع نظم و ثبات سیاسی حاکم را مشخص می‌کند.

استقرار وفاق در یک جامعه مستلزم اجماع تمامی اعضای یک جامعه اعم از دولتمردان و نیروهای اجتماعی و سیاسی بر سر ارزش‌ها، اعتقادات و مجموعه‌ای از اصول است (Chalabi, 1993: 132). آنچه مهم است وفاق ایجادشده باید وفاق تعمیم‌یافته باشد. به عبارت دیگر اعضای آن جامعه از مرحله من عبور کرده و به مرحله ما بودن گام بگذارند و وفاق کامل را کنند (Chalabi, 2006: 19-23).

استقرار وفاق تعمیم‌یافته در جامعه مستلزم سه شرط است؛ اول توافق نخبگان سیاسی یا به عبارت دیگر دولتمردان بر سر اصول حکومت‌داری، دوم فاصله‌گیری از وفاق کاذب و گام‌گذاران به مرحله وفاق عام یا تعمیم‌یافته یا به عبارت دقیق‌تر فاصله‌گیری نیروهای اجتماعی و سیاسی از تعلقات قومی، محلی، زبانی و مذهبی و گام‌گذاران در مرحله ما بودن و سوم توافق نخبگان سیاسی با نیروهای اجتماعی و سیاسی یا به عبارت دقیق‌تر تفاهم میان قدرت سیاسی و اجتماعی بر سر قواعد، روش‌ها و هنجارها در اداره امور جامعه (Bashirieh, 2004: 83).

هدف از پژوهش حاضر بررسی چالش‌های فراروی وفاق کامل در جامعه ایران در سطح دولت و نیروهای اجتماعی است که در نهایت تحقق وفاق تعمیم‌یافته را در سطح ملی دشوار ساخته است.

با توجه به چنین پیشینه‌ای بدیهی می‌نماید که پژوهش حاضر به چهار بخش تقسیم شود؛ در بخش نخست و در ادبیات سیاسی تحقیق مفهوم وفاق به‌ویژه وفاق تعمیم‌یافته از دیدگاه صاحب‌نظران توضیح داده خواهد شد؛ در بخش دوم چالش‌های فرا روی وفاق در میان نخبگان سیاسی تشریح می‌شود؛ در بخش سوم موانع فراروی وفاق عام در میان نیروهای اجتماعی و سیاسی تحلیل و به‌تبع آن چالش‌های فرا روی وفاق میان دولت و نیروهای اجتماعی در ایران بیان و سپس راه‌های مقابله با این چالش‌ها و امکان نیل به وفاق عام در جمهوری اسلامی ایران توضیح داده خواهد شد.

۲. روش پژوهش

در تحقیق حاضر از روش تحلیل داده‌های کیفی جمع‌آوری شده مربوط به وفاق و چالش‌های فراروی آن در میان نخبگان سیاسی و نیروهای اجتماعی استفاده شده است تا چالش‌های فراروی وفاق و اجماع در جامعه ایران از منظر قدرت سیاسی [دولت] و نیروهای اجتماعی [مردم] بیان شود.

۳. پیشینه تحقیق

آزادارمکی (۱۳۹۸) بر این مهم تأکید دارد که گسترش ویروس کووید ۱۹ در جامعه ایران پیامدهای مختلف اجتماعی، سیاسی و اقتصادی داشته است که در عرصه اجتماعی یکی از مهم‌ترین پیامدهای آن شکل‌گیری نوعی وفاق و همدلی همانند سال‌های جنگ تحمیلی بوده است.

دلفی و نواح (۱۳۹۴) با بهره‌گیری از دیدگاه‌های راجرز، دورکیم و پارسونز تأثیر عواملی مانند قشربندی، ارتباطات اجتماعی، سن و تحصیلات را بر وفاق اجتماعی در بوشهر با استفاده از روش کمی بررسی کردند. مهم‌ترین نتیجه پژوهش آنها رابطه منفی و معکوس بین میزان تحصیلات با وفاق اجتماعی است.

مسعودنیا و همکاران (۱۳۹۲) با استفاده از شیوه پیمایش درصد در سنجش این مهم برآمده‌اند که میزان استفاده از فضای مجازی چه تأثیری بر انسجام ملی دارد. ساعی و حیدری (۱۳۹۳) در پاسخ به علت اصلی عدم توافق میان نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران، بر کنش رفتاری نخبگان براساس دیدگاه‌های شخصی تأکید داشته‌اند. حاجی‌زاده میمندی و

اسکندری فرد (۱۳۹۲) به تشریح این مهم پرداخته‌اند که در شهرهای سنتی مانند یزد چگونه مدرنیته وفاق اجتماعی را با چالش مواجه ساخته است و در پایان راهکارهایی برای مقابله با آن ارائه داده‌اند. حسینی (۱۳۸۵) به تشریح این نکته می‌پردازد که در عصر جهانی شدن چگونه وفاق اجتماعی در جوامعی که دارای گروه‌های قومی، زبانی و مذهبی‌اند، با چالش مواجه می‌شود و در پایان راهکارهایی برای مقابله یا چالش‌ها ارائه می‌دهد. بشیریه (۱۳۸۳) ابتدا مفهوم اجماع و وفاق را تعریف می‌کند و آن را به معنای تعلق خاطر افراد یک جامعه به هنجارها و ارزش‌های مشترک دانسته و تحقق آن را مشروط به توافق بر سر اصول حکومتی میان نخبگان حاکمیتی و مردم می‌داند. چلیبی (۱۳۷۲) ابتدا مفهوم واژه وفاق و ارکان آن را تعریف و سپس ضمن تشریح تفاوت وفاق تعمیم یافته با وفاق کاذب، بر این مهم تأکید دارد که برای جوامع آنچه مهم است دستیابی به وفاق تعمیم یافته و یا به عبارت دقیق‌تر عبور از مرحله من به مرحله ما از طریق نوعی تفاهم توأم با احساس و همدلی است. چنگ^۱ و همکاران (۲۰۲۰) ضمن تشریح نکات بهداشتی مورد لزوم رعایت در زمان گسترش این ویروس مانند زدن ماسک، شست‌وشوی دست و دیگر رفتارهای بهداشتی بر این باور است که همگانی شدن این رفتارها سبب شکل‌گیری نوعدوستی و همدلی در جوامع شد. هاجز^۲ (۲۰۲۰) ضمن تشریح پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی گسترش ویروس کووید ۱۹ یکی از مهم‌ترین پیامدهای اپیدمی این ویروس را در حوزه اقتصاد ورشکستگی و کاهش درآمد شرکت‌های بزرگ معرفی می‌کند. نویسنده بر این باور است که در دوران پساکرونا یکی از راه‌های برون‌رفت از این مشکلات تکیه بر ارزش‌ها و مبانی اخلاقی برای شکل‌گیری همکاری به‌منظور مقابله با آسیب‌های این ویروس است.

پاسکو^۳ و دیوایلد^۴ (۲۰۱۲) معتقدند که مردم به این دلیل به رفاه دیگران کمک می‌کنند که این کمک به رفاه خود آنان نیز بستگی دارد و از این طریق به‌طور غیرمستقیم خود را بهبود می‌بخشند. استدلال آنها این است که نابرابری اجتماعی انگیزه‌های اخلاقی برای کمک به دیگران را تضعیف می‌کند و سبب ایجاد استرس و احساس محرومیت نسبی می‌شود، موضوعی که در نهایت به شناخت‌های بزرگ اجتماعی منتهی می‌شود.

در بیشتر پژوهش‌های پیشین بر یکی از مصادیق وفاق و اجماع و به‌صورت موردی توجه شده است. در این مقاله سعی شده است چالش‌های فرا روی وفاق در میان نخبگان سیاسی تشریح شده و موانع فراروی وفاق عام در میان نیروهای اجتماعی و سیاسی تحلیل و به‌تبع آن

1. Cgeng
2. Hodges
3. Pasko
4. Dewild

چالش‌های فرا روی وفاق میان دولت و نیروهای اجتماعی در ایران بیان شود و سپس راه‌های مقابله با این چالش‌ها و امکان نیل به وفاق عام در جمهوری اسلامی ایران توضیح داده شود.

۴. چارچوب نظری

در خصوص وفاق اجتماعی در فرهنگ‌های علوم انسانی و اجتماعی معنای متفاوتی بیان شده است. شاید بتوان خمیرمایه اصلی همه این تعاریف در خصوص وفاق اجتماعی را توافق بر سر ارزش‌ها و هنجارهای اساسی یک جامعه دانست. نیک‌گهر وفاق اجتماعی را ملاط یگانگی اجتماعی، که از کنش افراد نتیجه می‌گیرد، تعریف می‌کند (Nik Gohar, 1994: 69). عبدالهی نیز وفاق را اجماع بر سر ارزش‌ها، اعتقادات و مجموعه‌ای از اصول مورد توافق می‌داند که نتیجه تعاملات اجتماعی است (Abdulahi, 1999: 7). بشیریه معنی رایج وفاق را توافق بر سر اصول حکومت می‌داند؛ اگرچه در جامعه‌شناسی سیاسی مفهوم خاص وفاق و اجماع را به معنای قابلیت پذیرش سیاست‌های دولت برای شمار شایان ملاحظه‌ای از گروه‌های سیاسی اجتماعی تعریف می‌کند که حول محور شکاف‌های تاریخی و ساختاری یک جامعه شکل گرفته‌اند (Bashirieh, 2004: 67).

از میان پژوهشگران خارجی گیدنز وفاق را توافق درباره ارزش‌های اجتماعی و بنیادی اعضای یک گروه، اجتماع یا جامعه می‌داند (Giddens, 2004: 785). هابرماس وفاق را عنصر اساسی تکامل می‌داند و معتقد است این عنصر در بستر اجتماعی و نه فقط در ذهن حاصل می‌شود. هابرماس که بر کنش و ارتباط تأکید دارد، می‌گوید شما حرف‌هایت را بزنی، دیگری نیز حرف‌هایش را بزنی (تزی و آنتی‌تزی) تا در حیات اجتماعی به توافق (سنترز) برسیم. از این‌رو از نظر وی وفاق تنها در عرصه حوزه عمومی حاصل خواهد شد. حوزه عمومی عرصه‌ای است که در آن افراد یا گروه‌ها می‌توانند آزادانه و به دور از هرگونه سلطه با یکدیگر ارتباط داشته باشند و به گفت‌وگو بپردازند (Ritters, 2000: 692). دورکیم وفاق را با همبستگی سستی در ارتباط دانسته و با تقسیم همبستگی اجتماعی به مکانیکی و ارگانیکی، همبستگی جامعه قدیم را همبستگی مکانیکی مبتنی بر وفاق بر سر ارزش‌ها و قواعد اخلاقی اکثریت اعضای جامعه و همبستگی جامعه جدید را ناشی از تقسیم کار اجتماعی و نیاز متقابل افراد به یکدیگر می‌داند (Aron, 2002: 65-358).

از میان جامعه‌شناسان معاصر ایران چلبی از جمله پژوهشگرانی است که پژوهش‌های فراوانی در خصوص وفاق انجام داده است. نامبرده وفاق اجتماعی را توافق جمعی بر سر مجموعه‌ای از اصول و قواعد اجتماعی می‌داند که در یک میدان تعاملی اجتماعی «omunal» که خود موجد «انرژی عاطفی» است، به وجود می‌آید؛ انرژی عاطفی همزمان نتیجه و مولد (علت و معلول) توافق اجتماعی است (Chalabi, 1993: 17).

چلبی تأکید زیادی بر شکل‌گیری وفاق عام یا تعمیم‌یافته دارد؛ توضیح اینکه در برخی جوامع ممکن است وفاق وجود داشته باشد؛ اما این وفاق کاذب است، چراکه اعضای یک جامعه ممکن است وابستگی ایلی، قومی و زبانی خود را حفظ کرده اما در ظاهر بر سر اموری مشترک به توافق رسیده باشند که این وفاق اجتماعی از نوع کاذب است. اما وفاق کامل یا تعمیم‌یافته هنگامی حاصل می‌شود که در میان اعضای یک جامعه یا گروه اجتماعی در یک میدان تعاملی همراه با احساس نوعی حس همبستگی ایجاد شود که اعضای آن جامعه از مرحله من عبور کنند و به مرحله ما گام بگذارند. با استقرار چنین وفاقی در یک جامعه نظم حاکم نه ناشی از تحولات بیرونی، بلکه ناشی از حس همبستگی درونی است و علاوه بر کمک به ثبات سیاسی، می‌تواند جامعه را در مقابل تهاجمات خارجی و حتی تهاجمات فرهنگی مصون دارد (Chalabi, 1993: 21-25). دورکیم احساسی را که در میدان تعاملی به وجود آید، عاطفه جمعی تعریف می‌کند و آن را کلید اصلی تحقق وفاق تعمیم‌یافته یا شکل‌گیری احساس عاطفی ما می‌داند که تنها در مناسک جمعی مانند اعیاد، مراسم ملی و مذهبی امکان چنین فرایندی وجود دارد (Aron, 2002: 361-407 & Turner, 1999: 28-40).

با توجه به دیدگاه‌های موجود در خصوص وفاق اجتماعی می‌توان آن را توافق شهروندان بر سر اصول، ارزش‌ها و اعتقادات مشترک تعریف کرد (Tahmasibzadeh *et al.*, 2022: 181) که بهترین شکل آن وفاق تعمیم‌یافته یا عام است که در یک میدان تعاملی توأم با احساس و عاطفه شکل می‌گیرد و امکان تحقق ما بودن را در یک جامعه فراهم می‌کند. از این رو شاید بتوان ادعا کرد که شکل‌گیری چنین وفاقی و تداوم آن در یک جامعه مشروط به سه اصل است: اولاً قوانین، قواعد و هنجارهای مستقر و رایج مورد قبول عموم گروه‌های اجتماعی یا گروه‌های فعال اجتماعی - سیاسی باشد؛ ثانیاً نهادهای مجری آن قوانین و هنجارها مورد قبول همان گروه‌ها باشد؛ ثالثاً احساس هویت و وحدت بین گروه‌های مذکور از حیث پذیرش آن قواعد و نهادهای گسترش یابد (Bashirieh, 2004: 72).

تحقق چنین فرایندی مستلزم شکل‌گیری نوعی رابطه تعاملی توأم با احساس میان تصمیم‌گیران و نیروهای اجتماعی و سیاسی است که از نظر دورکیم چنین رابطه‌ای در مراسم و یا مناسک تحقق می‌یابد، اما تأمل در جامعه‌شناسی سیاسی ایران بیانگر این مهم است که وقوع تهدیدات خارجی یا داخلی نیز می‌تواند چنین رابطه‌ای را میان نخبگان سیاسی و نیروهای اجتماعی فراهم آورد.

در ادامه پژوهش ابتدا با تشریح ماهیت ساخت قدرت سیاسی (دولت) و قدرت اجتماعی (مردم) یا به عبارت دقیق‌تر نیروهای اجتماعی و سیاسی (این مهم توضیح داده می‌شود که فی‌نفسه چه چالش‌هایی فرا روی تحقق وفاق تعمیم‌یافته یا عام در ایران وجود دارد.

۵. یافته‌ها

۵.۱. دولت، نخبگان سیاسی و وفاق در جامعه ایران

جامعه‌شناسی سیاسی به معنای تبیین رابطه میان دولت و نیروهای اجتماعی است. در تعریف محدود وفاق به معنای قابلیت پذیرش سیاست‌های دولت برای شمار زیادی از گروه‌های اجتماعی و سیاسی است؛ در این معنا وفاق به ائتلاف و سازش نزدیک‌تر می‌شود (Bashirieh, 2004: 67). درک این مفهوم از وفاق هنگامی قابل فهم است که این مهم مدنظر قرار گیرد که دولت به مفهوم مدرن آن برآمده و نماینده سازمان‌ها و نهادهایی است که حول محور شکاف‌های اجتماعی سیاسی سازمان یافته‌اند. چنین دولتی از طریق انتخابات کسب قدرت می‌کند و برای نیل به اهداف خود از دستیارانی کمک می‌گیرد که شامل نخبگان سیاسی، فکری و اجرایی هستند. با وجود این تصمیم‌گیرندگان اصلی در یک دولت نخبگان سیاسی‌اند که قبول و پذیرش تصمیمات آنها از سوی مردم نه تنها دولت را در تأمین همبستگی یاری می‌دهد، بلکه امکان تحقق وفاق را فراهم می‌کند؛ چراکه وفاق زمانی تحقق می‌یابد که حداقل اجماع و توافق بر سر تصمیمات و اصول حکومتی در جامعه میان نخبگان سیاسی و مردم وجود داشته باشد.

به نظر می‌رسد لازمه شکل‌گیری چنین وفاقی در جامعه، اجماع نخبگان سیاسی حاضر در دولت در دو حوزه تصمیم‌گیری و اجرا باشد، موضوعی که ارتباط نزدیکی با کنش ارتباطی آنها با یکدیگر دارد (Ritters, 2000: 692). به عبارت دقیق‌تر کنش ارتباطی نخبگان سیاسی حاضر در دولت با یکدیگر پیش‌درآمد اجماع و وفاق در سطح جامعه است؛ واقعیتی که به نظر می‌رسد ساخت قدرت سیاسی جمهوری اسلامی ایران تا اندازه زیادی از فقدان آن رنج می‌برد.

دولت در این پژوهش به مفهوم وبری آن به معنای تمامی افراد، ساختارها و نهادهایی است که حق انحصاری اعمال زور را دارند. بر اساس این تعریف دولت کارکردهای متعددی دارد که یکی از مهم‌ترین آنها در حوزه عمومی برقراری و ایجاد همبستگی است (Bashirieh, 2004: 105-117). موفقیت دولت در این حوزه پیوند نزدیکی با توان دولت در مشروعیت‌سازی و برقراری ثبات و نظم سیاسی دارد؛ البته نظمی که نه برآمده از اعمال زور، بلکه حاصل نوعی تفاهم و هماهنگی در جامعه باشد. چنین دولتی با بحران‌های مشارکت، مشروعیت، همبستگی و نفوذ که می‌تواند در نهایت به بحران اجماع و وفاق منتهی شود، کمتر مواجه شود و از توان و کارآمدی بالاتری برای مقابله با بحران‌های درونی و برونی برخوردار است.

تأمل در جامعه‌شناسی دولت در جمهوری اسلامی ایران بیانگر این مهم است که در کنش ارتباطی نخبگان سیاسی حاکم شرایط برای تحقق وفاق به معنای توافق سیاسی در خصوص قواعد، هنجارها و روش‌های اجرا، که همراه با احساس هویت مشترک میان آنان باشد، با

مشکلاتی مواجه است و این مهم ریشه در پیچیدگی ساختار قدرت سیاسی و توزیع آن، ماهیت پایگاه اجتماعی دولت‌ها و نوع کنش و رفتار نخبگان سیاسی نسبت به یکدیگر دارد. از این منظر دولت نه فقط قوه مجریه، بلکه دولت به مفهوم وسیع آن یا همه اجزای تشکیل‌دهنده حاکمیت هستند. از این رو بر این اساس دولت علاوه بر قوای مجریه، مقننه و قضاییه و تمامی نهادها و سازمان‌هایی را در برمی‌گیرد که از نظر سیاسی و اقتصادی توان تأثیرگذاری بر اقتصاد و سیاست در جمهوری اسلامی ایران را دارند. تأمل در جامعه‌شناسی ساخت قدرت در جمهوری اسلامی ایران بیانگر پیچیدگی توزیع قدرت است و همین موضوع سبب طرح سؤالاتی در خصوص جایگاه و نقش هر یک از قوای سه‌گانه در تفسیر قانون اساسی شده است. از مهم‌ترین ابهامات و مسائلی که سبب بروز اختلاف نظر میان نخبگان سیاسی شده است عبارت‌اند از: مجلس در نظام جمهوری اسلامی ایران چه جایگاهی دارد؟ مفهوم قرار داشتن مجلس در رأس امور آیا به معنای برتری قوه مقننه بر قوه مجریه است؟ اختیارات رئیس‌جمهور به‌عنوان دومین شخص سیاسی کشور و مجری قانون اساسی تا چه اندازه است؟ آیا بر اساس تفسیر حداقلی رئیس‌جمهور در مقام معاونت اجرایی بالاترین مقام کشور یعنی رهبری است یا اینکه رئیس‌جمهور جایگاه ویژه‌ای داشته و حق اخطار قانون اساسی در صورت مشاهده تخلف قانونی از سوی سایر قوا را دارد؟ چرا رؤسای جمهور ایران از هر جناحی پس از دوران سازندگی خواهان تجدیدنظر در اختیارات خود شده‌اند؟ ریشه اصلی اختلاف مجلس و قوه مجریه چیست که حتی در بهترین حالت که هر دو قوه از یک جناح خارج سیاسی بوده‌اند نیز این اختلاف وجود داشته است؟

علاوه بر این موضوع آنچه بر کنش سیاسی رؤسای سه قوه تأثیرگذار بوده است اینکه به‌طور معمول هر سه از یک جناح سیاسی نبوده و گاه این مهم رسیدن به وفاق را در میان آنها برای اتخاذ تصمیم‌گیری‌های مهم یا مشکل مواجه ساخته است. چالش مهم‌تر فراروی وفاق در سطح نخبگان سیاسی، ماهیت پایگاه اجتماعی دولت در ایران به معنای قوه مجریه و تفاوت آن با ماهیت دولت در مغرب‌زمین است.

دولت‌ها در مغرب‌زمین پایگاه حزبی دارند و خود این احزاب نماینده یک طبقه هستند. در واقع نیروهای اجتماعی و سیاسی با ماهیت طبقاتی حول شکاف‌های متراکم اقدام به حزب‌سازی می‌کنند (Bashirieh, 1997: 110-115) و دولت به نمایندگی از آنها بر اساس قاعده بازی به قدرت می‌رسد، اما در ایران موضوع کاملاً متفاوت است. نیروهای اجتماعی و سیاسی با پایگاه طبقاتی کاملاً متفاوت در آستانه انتخابات با یکدیگر ائتلاف کرده و تنها در یک موضوع اجماع نظر دارند و آن ممانعت از رسیدن رقیب به قدرت و کسب قدرت است (Katoozian, 2001: 42-59). تأمل در پایگاه قوه مجریه یا به عبارت دقیق رؤسای جمهور ایران پس از دوران سازندگی

بیانگر این مهم است که پایگاه اجتماعی هر سه رئیس‌جمهور ماهیت ائتلافی داشته است. دولت اصلاحات محصول ائتلاف دوم خرداد بود، پایگاه اجتماعی دولت احمدی‌نژاد بیشتر میان ائتلاف آبادگران قرار داشت (Azghandi, 2011: 166-235) و پایگاه دولت تدبیر و امید (روحانی) نیز ائتلاف نیروهای مختلف از جناح‌های مختلف کشور بود. در دولت وفاق ملی (پزشکیان) اگرچه خود وی به جناح اصلاح‌طلب تعلق دارد، اما حامیان وی را در انتخابات، طیف‌های مختلف از اصلاح‌طلبان تا میانه‌روها و اصولگرایان معتدل تشکیل می‌دادند، از این‌رو بدیهی می‌نماید در مرحله تشکیل کابینه نیز هریک از این جناح‌ها و گروه‌های سیاسی انتظار حضور در کابینه را داشته باشند و امکان شکل‌گیری یک کابینه یکدست اصلاح‌طلب فراهم نباشد (Massoudnia, 2004).

آنچه مهم است اینکه به دلیل فقدان پایگاه حزبی، ائتلاف‌ها فاقد راهبرد هستند (Massoudnia, 2003: 147) و با گذشت اندک زمانی در میان نخبگان فکری و اجرایی قوه مجریه اختلاف نظر بروز می‌کند، به گونه‌ای که گاه نه‌تنها این اختلافات به کناره‌گیری و انتقاد، بلکه به جدایی و حتی تشکیل گروه مخالف دولت می‌انجامد. بنابراین بدیهی می‌نماید که در چنین وضعیتی کنش ارتباطی نخبگان سیاسی نه‌تنها در سطح کلان حاکمیتی، بلکه در درون خود قوه مجریه نیز مانع توافق بر سر اصول حکومت و تصمیمات مهم و کلان شود. نکته جالب توجه اینکه نه‌تنها دولت‌ها فاقد پایگاه حزبی و طبقاتی‌اند، بلکه حتی گاه از سوی یک جناح سیاسی نیز به صورت کامل حمایت نمی‌شوند، چراکه در جناح‌های سیاسی نیز افرادی با پایگاه اجتماعی و اقتصادی متفاوت و صرفاً بر اساس خواسته‌های سیاسی مشترک مقطعی به یکدیگر نزدیک شده‌اند (Mortezi, 1999). به همین دلیل دولت در طول زمامداری خود گاه شاهد حمایت بخشی از یک جناح از خود و مخالفت بخش دیگر همان جناح با خود است. وجود چنین محذوراتی نخبگان سیاسی را در رسیدن به وفاق در تصمیم‌گیری با چالش مواجه می‌کند. اما در جوامع توسعه‌یافته موضوع کاملاً متفاوت است؛ دولت نماینده یک حزب یا ائتلافی از احزاب است که در قالب برنامه و اهداف حزب و یا احزاب ائتلافی فعالیت می‌کنند. از این‌رو کنش رفتاری و ارتباطی نخبگان با یکدیگر به گونه‌ای است که امکان نیل به وفاق در تصمیم‌گیری را فراهم می‌کند؛ البته اگر دولت‌ها هیأت ائتلافی داشته باشند، این وفاق تا زمان تداوم ائتلاف پابرجاست.

چالش دیگر فرا روی وفاق نخبگان سیاسی حاضر در حاکمیت ایران ریشه در فرهنگ سیاسی آنان و جایگاه رقیب در این فرهنگ دارد. تأمل در جامعه‌شناسی سیاسی ایران بیانگر این مهم است که رفتار سیاسی احزاب و جناح‌ها و سازمان‌های سیاسی به‌طور عام و نخبگان سیاسی به‌طور خاص نسبت به یکدیگر بر اساس بازی با حاصل جمع صفر و نه مضاعف است. به بیان دقیق‌تر آنها هنوز به آن مرحله از عقلانیت نرسیده‌اند که حیات خود را در حیات رقیب و نه حذف

رقیب ببیند (Massoudnia, 2005: 133-134). همین موضوع سبب شده است تا پس از پایان هر انتخابات، رقابت‌های انتخاباتی همراه با مچ‌گیری‌های سیاسی تداوم یابد و بخش زیادی از توان دولت صرف مقابله با این رقابت‌ها شود.

حاکم بودن چنین رابطه‌ای در میان فرهنگ سیاسی نخبگان ایران سبب شده است تا نماینده خوب نماینده‌ای باشد که بیشترین مخالفت را با دولت بکند و کارآمدترین مجلس نیز مجلسی است که بیشترین مخالفت را با دولت و قوه مجریه داشته باشد. چالش حاکم بودن چنین وضعیتی فرا روی وفاق ملی در سطح حاکمیت هنگامی بیشتر قابل فهم است که برخی رقابتی انتخاباتی، به‌ویژه انتخابات ریاست جمهوری، پس از ناکامی در کسب اکثریت آرا در رقابت انتخاباتی، پست‌های کلیدی می‌گیرند و رفتار آنها در پست جدید بر اساس همان اصل بازی با حاصل صفر است. اگرچه شاید حاکم بودن چنین شرایطی به توسعه سیاسی کمک کند، اما به‌نظر می‌رسد پیامدهای منفی آن بیشتر است و زمینه وفاق تعمیم‌یافته را در سطح حاکمیت از بین می‌برد و سبب نوعی وفاق کاذب می‌شود. چالش دیگر فرا روی وفاق در سطح قوه مجریه وجود سازمان‌ها و نهادهایی است که گاه دولت بر آنها کنترل و نظارتی ندارد و تصمیمات آنها در تعارض با تصمیمات دولت به مفهوم قوه مجریه است.

در حالی ماهیت قوه مجریه در ایران چنین است که در مقابل در کشورهای توسعه‌یافته دولت‌ها پایگاه حزبی دارند و احزاب حاضر در جامعه قاعده بازی را پذیرفته‌اند؛ بدین معنا که فرد و حزب پیروز حقوق اقلیت را به رسمیت می‌شناسد و اقلیت هم پیروزی رقیب را می‌پذیرد و تمرکز خود را بر یادگیری و تدوین برنامه برای انتخابات مرحله بعد می‌گذارد؛ حال آنکه در جامعه ایران گاه از زمان برگزاری یک انتخابات تا زمان رسیدن انتخابات آینده فضای رقابت‌های سیاسی و مچ‌گیری سیاسی از هم تداوم می‌یابد. رقابت‌های حذفی میان نخبگان سیاسی در زمان انتخابات و تداوم آن پس از پایان آن نقش دولت را فراهم‌سازی بستر برای برقراری همبستگی از چند حیث با چالش مواجه می‌کند؛ اولاً یکی از وظایف دولت در حوزه کارکرد عمومی ایجاد نوعی رفاه عمومی و برقراری نوعی همبستگی است (Bashirieh, 2003: 108-109). دو وظیفه‌ای که تا اندازه زیادی وابسته به یکدیگرند و موفقیت دولت در این دو حوزه می‌تواند نقش مهمی در تحقق وفاق تعمیم‌یافته در جامعه داشته باشد اما حاکم بودن فضای رقابتی در میان نخبگان سیاسی بر اساس بازی با حاصل جمع صفر در سطح بالا سبب می‌شود تا دولتمردان بخش زیادی از وقت خود را صرف مقابله با این چالش‌ها کنند و این مهم آنها را از انجام وظایف خود در حوزه عمومی به خصوص توزیع منابع و رفاه همگانی که بسترساز همبستگی است، غافل کند؛ ثانیاً نخبگان سیاسی، فکری و اجرایی حاضر در مناصب کلیدی حاکمیت نمایندگی بخشی از نیروهای اجتماعی و سیاسی را بر عهده دارند که این نیروها حول محور شکاف‌های اجتماعی اعم از

تاریخی و ساختاری شکل گرفته‌اند. حاکم بودن و تداوم فضای رقابت حذفی در میان نخبگان حاکمیتی به تدریج به سطوح پایین یعنی نیروهای اجتماعی و سیاسی، حتی گاه سطح توده‌ها نیز کشیده می‌شود، چراکه بر اساس این جمله معروف «الناس علی دین ملوکهم» رفتار سیاسی مردم تا اندازه زیادی به تأسی از رهبران آنهاست. با توجه به چنین پیشینه‌ای حاکم شدن فضای ما در جامعه واگذار از مرحله من به ما مشکل به نظر می‌آید و اگر وفاقی هم شکل گیرد، همان وفاق کاذب است.

با توجه به چنین پیش‌درآمدی به نظر می‌رسد نخبگان سیاسی حاکمیتی نقش مهمی در فراهم‌سازی بستر برای شکل‌گیری وفاق تعمیم‌یافته از حیث رفتار سیاسی خود دارند؛ وظیفه‌ای که به معنای فقدان رقابت میان آنها نیست؛ بلکه وجود اختلاف‌ها به دلیل حضور نخبگان در حاکمیت به نمایندگی از نیروهای اجتماعی و سیاسی، که خود محصول شکاف‌های اجتماعی و طبقاتی‌اند، امری بدیهی است، اما آنچه مهم است نقش نخبگان سیاسی حاضر در حاکمیت در به حداقل رساندن اختلافات و بسترسازی برای نوعی تکثر محدود است که نیل به چنین هدفی تنها از طریق رسیدن به نوعی تفاهم بر اساس اهداف، قواعد و روش‌هاست؛ موضوعی که متأسفانه با تأمل در جامعه‌شناسی سیاسی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی کمتر شاهد آن بوده‌ایم.

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران در بهمن ۱۳۵۷ و در پی آن استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) سبب استقرار نظام جدیدی با ماهیت مردم‌سالاری دینی شد که برای نخستین بار نه تنها در ایران، بلکه در جهان تجربه می‌شد. دو رکن اساسی نظام جدید، اسلامیت و جمهوریت بود. با گذشت زمان به تدریج میان نخبگان سیاسی نه تنها بر سر میزان وزن هریک از این دو رکن در ساختار سیاسی جمهوری اسلامی ایران اختلاف نظر بروز کرد، بلکه آنها بر سر تعریف، ماهیت، کاربست و کارکرد بسیاری دیگر از مفاهیم و واژه‌های کلیدی نیز نتوانستند به اجماع برسند؛ برای مثال در حوزه سیاست خارجی بر سر اولویت ملت یا امت، در عرصه فرهنگی در خصوص نحوه برخورد با فرهنگ جهانی یا به عبارت دقیق‌تر تعامل با فرهنگ جهانی و راهکار گفت‌وگو یا مقابله با آن و تلقی از آن به‌عنوان شیخون فرهنگی، در حوزه اقتصاد میزان نقش دولت در اقتصاد و جایگاه بازار و اقتصاد آزاد و بالأخره جایگاه دو عنصر اسلامیت و ایرانیت در شکل‌دهی و تعریف هویت ایرانی از مهم‌ترین نمونه‌های اختلاف‌نظر در میان نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران بوده است. البته شایان یادآوری است که بسیاری از پژوهشگران وجود اختلاف نظر در میان رهبران کشورهای جهان سوم در خصوص تعریف، ماهیت و کاربست مفاهیمی را که از فرهنگ جهانی به فرهنگ سیاسی این کشورها راه یافته‌اند، مانع اساسی شکل‌گیری اجماع و وفاق میان نخبگان سیاسی جهان سوم دانسته‌اند (pye, 1966: 8) که به نظر می‌رسد این موضوع تا اندازه زیادی در خصوص جامعه ایران نیز صدق می‌کند.

حال با توجه به چنین شرایطی اگر وفاق را به معنای توافق بر سر اصول کشورداری، که حاصل نوعی رفتار تعاملی نخبگان سیاسی با یکدیگر است، تعریف کنیم، چگونه می‌توان انتظار تحقق آن را در ایران را داشت؟ اما اگر حوزه تعریف وفاق را فراتر ببریم و به معنای پیروی و اطاعت همه افراد یک جامعه از سیاست‌ها و تصمیمات دولت تعریف کنیم، باز هم تحقق آن در ایران با چالش‌هایی مواجه است، چالش‌هایی که از یک طرف پیامد اختلاف نظر نخبگان حاکمیتی در تعریف مفهوم ایرانی بودن و دیگر محصول ماهیت نیروهای اجتماعی و سیاسی در جامعه ایران است.

توضیح اینکه علی‌رغم تأکیدات مکرر رهبر انقلاب در سخنرانی‌های خود بر جمله تمام ایرانیانی که ایران را دوست دارند حتی مخالفان ما، با وجود این در برخی مواقع خرده‌گفتمان‌هایی در جامعه ظهور کرده و صحبت از خودی و غیرخودی کرده و یا با شعار ایران برای همه ایرانیان مخالفت کرده است. بدون تردید طرح چنین موضوعاتی میزان موفقیت نخبگان را در تحقق یک وفاق عام و تعمیم‌یافته دچار مشکل می‌کند؛ به‌خصوص با توجه به اینکه جامعه سیاسی یا به‌عبارت دقیق‌تر نیروهای اجتماعی و سیاسی در ایران بالقوه ویژگی‌هایی خاص خود را دارند که فرا روی وفاق چالش ایجاد می‌کنند.

۵.۲. نیروهای اجتماعی و سیاسی در ایران و موضوع وفاق

تحقق وفاق تعمیم‌یافته منحصر به توافق نسبی نخبگان سیاسی بر سر اصول حکومتداری نیست، بلکه لازمه استقرار آن قبول تصمیمات دولت به مفهوم عام آن از سوی نیروهای اجتماعی و سیاسی یا به‌عبارت عام‌تر از سوی مردم و قدرت اجتماعی است. چنانکه نادیده گرفتن علایق مختلف اجتماعی از جانب حکومت و انعکاس ندادن آنها در ساخت دولت نیز مانع پیدایش اجماع است (Ziba Kalam & Ghandehari, 2021: 726). بدیهی است که در گام نخست پذیرش تصمیمات دولت از سوی مردم هنگامی تحقق می‌یابد که دولت در مشروعیت‌سازی موفق عمل کرده و در فرهنگ سیاسی مردم مقبول و صاحب مشروعیت برای حکومت کردن باشد. اما علاوه بر میزان مشروعیت دولت در جامعه، ویژگی و ماهیت نیروهای اجتماعی و سیاسی از منظر کنش سیاسی در یک جامعه و تأثیر آن بر نوع رفتار و سازمان‌ها و نهادهای سیاسی شکل گرفته به نمایندگی از آنها نیز می‌تواند نقش مهمی در تحقق وفاق تعمیم‌یافته و همبستگی اجتماعی داشته باشد.

نیروهای اجتماعی و سیاسی در یک جامعه حول شکاف‌های موجود در یک جامعه معنا پیدا می‌کنند. شکاف‌های اجتماعی و سیاسی موجود در یک جامعه برخی تاریخی و برخی ساختاری هستند. شکاف‌های تاریخی آن دسته از شکاف‌هایی هستند که در طول تاریخ یک جامعه وجود

داشته و تداوم یافته‌اند، مانند شکاف‌های مذهبی، زبانی یا شکاف‌های دین و دولت، اما شکاف‌های ساختاری، شکاف‌هایی هستند که بر اثر تغییر و تحولات اجتماعی و سیاسی به‌خصوص در دنیای معاصر تحت تأثیر جهانی شدن و فضای مجازی شکل گرفته‌اند که شاید مهم‌ترین آنها شکاف‌های طبقاتی، شکاف‌های نسلی، شکاف‌های جنسیتی و از همه مهم‌تر در جوامع مشرق‌زمین و مسلمان شکاف سنت و تجدد باشد (Bashirieh, 1997: 96-105). برخی جامعه‌شناسان بر این باورند که شکاف‌های تاریخی بیشتر ماهیت متقاطع دارند و کمتر سبب تشکیل احزاب و سازمان‌های سیاسی می‌شوند، اما بر عکس شکاف‌های ساختاری ماهیت تراکمی دارند و به تشکیل احزاب و نهادهای مدنی منتهی می‌شوند (Bashirieh, 1997: 122-124)، ولی با وجود تأکید بسیاری از پژوهشگران بر نقش شکاف‌های ساختاری در شکل‌گیری احزاب سیاسی به‌نظر می‌رسد در عصر جهانی شدن و افزایش نقش شبکه‌های مجازی، برخی شکاف‌های تاریخی مانند شکاف‌های قومی و زبانی نیز فعال شده و به هویت‌یابی و تأسیس سازمان‌های سیاسی و مدنی ترغیب شده‌اند.

علی‌ای حال نیروهای اجتماعی و سیاسی به نمایندگی از شکاف‌های اجتماعی، به‌ویژه شکاف‌های ساختاری با ماهیت طبقاتی در جوامع توسعه‌یافته پس از شکل‌گیری دولت مدرن، در غرب درصدد تشکیل احزاب سیاسی برآمدند و مهم‌ترین وظیفه آنها کمک به حل بحران‌های شکل‌گرفته در دولت‌های مدرن، مانند بحران مشروعیت، مشارکت، همبستگی و نفوذ بود (Badie, 1997: 81-86)؛ بحران‌هایی که تداوم آنها می‌توانست فرایند تکوین و تداوم وفاق ملی را با مشکل مواجه کند. اگرچه کارکرد اولیه این احزاب سازماندهی و ساماندهی انتخابات بود (ایوبی، ۱۳۷۹: ۷۴)؛ اما با گذشت زمان تعریف کارکردهای جدید برای احزاب سیاسی مانند آموزش سیاسی، جامعه‌پذیری سیاسی (Allmond & powell, 1966: 36-44) و مهم‌تر از همه برقراری ارتباط میان دولت و مردم سبب شد (Lawson, 1994: 177) تا احزاب و نهادهای سیاسی نقش مهمی در ممانعت از شکل‌گیری بحران اجماع و وفاق و کمک به حل آن داشته باشند.

ایفای چنین نقشی از سوی احزاب به‌دلیل نوع رابطه آنها با دولت و کارکرد برقراری پل ارتباطی میان دولت و مردم بود. احزاب به نمایندگی از نیروهای اجتماعی و سیاسی با ماهیت طبقاتی زمینه‌ساز شکل‌گیری دولت‌هایی با ماهیت طبقاتی شدند و از سوی دیگر با تداوم ارتباط میان مردم و دولت، نقش پل ارتباطی برای انتقال خواسته‌های مردم به دولت را داشتند. از این‌رو به‌صورت ناخودآگاه نوعی وفاق میان نیروهای اجتماعی و سیاسی با دولت شکل گرفت. البته دولت حاکم نماینده بخشی از نیروهای اجتماعی بود و قاعده بازی را پذیرفته بود و نیروهای اجتماعی نیز به‌عنوان پایگاه اجتماعی دولت، رفتار سیاسی خود را بر اساس قاعده بازی تنظیم کرده بودند. از این‌رو بدیهی می‌نماید که در چنین بستری وفاق تعمیم‌یافته و به‌دنبال آن هویت

مشترک بر اساس نوعی رفتار تعاملی توأم با احساس امکان تجلی یابد (Chalabi, 1993: 19-23). تحقق این اجماع و وفاق به معنای فقدان اختلافات نبود، بلکه به معنای وجود اختلافات، تلاش برای به حداقل رساندن آن و اتخاذ اهداف، قاعده و روش‌هایی بود که کمتر اختلاف‌برانگیز باشد (Bashirieh, 2004: 70-83)، به عبارت دیگر وفاق ملی در پرتو قبول قاعده بازی سیاسی و تلاش برای کمرنگ کردن اختلافات از طریق فرایند تکثر محدود امکان‌پذیر شد و این مهم پیامد عملکرد دولت برآمده از احزاب سیاسی بود که این احزاب نماینده بخشی از نیروهای اجتماعی و سیاسی، با ماهیت طبقاتی بودند.

احزاب سیاسی در تحقق این فرایند از طریق برقراری ارتباط میان دولت و مردم نقش محوری داشتند. آنها از یک طرف خواسته‌های مردم را به دولت منعکس می‌کردند و از طرف دیگر با آموزش سیاسی و تعمیم جامعه‌پذیری سیاسی، جامعه را به پذیرش و اجرای سیاست‌های دولت تشویق می‌کردند و این تعامل متقابل بستر را برای تحقق وفاق به معنای توافق بر سر اصول حکومت فراهم می‌کرد. ولی تأمل در جامعه‌شناسی سیاسی ایران بیانگر این مهم است که ماهیت نیروهای اجتماعی در ایران با غرب کاملاً متفاوت است. با وجود شکاف‌های تاریخی و ساختاری همراه با تراکم برخی از این شکاف‌ها و حتی شکل‌گیری برخی نهادهای سیاسی مدرن به نمایندگی از سوی آنها واقعیت این است که نیروهای اجتماعی و سیاسی در ایران بر اساس شاخص‌های محلی، زبانی، قومی، ایلی، طایفه‌ای و قبیله‌ای هویت یافته‌اند؛ به عبارت دقیق‌تر تأمل در جامعه‌شناسی سیاسی ایران بیانگر این مهم است که ملاک تقسیم‌بندی نه شکاف‌های طبقاتی، بلکه اختلافات محلی، رقابت‌های ایلی، تقسیمات محلی، تفاوت‌های زبانی، مذهبی و برخی رقابت‌های مذهبی مانند منازعات حیدری و نعمتی است (Abrahamian, 1997: 15-45)؛ برای مثال بررسی جامعه‌شناسی شهرهای ایران صرف‌نظر از چند کلان‌شهر بیانگر این مهم است که ملاک تقسیم‌بندی در این شهرها بر اساس هیئت‌های مذهبی، نخبگان سیاسی و مذهبی، رهبران ایلی، رقابت‌های حیدری و نعمتی، گویش‌های زبانی و قومی و گاه بر اساس مذاهب و مساجد بوده است. برای مثال تا سده بیستم اصفهان به محلات مختلف تقسیم می‌شد که ملاک تقسیم‌بندی مذهب بود. جلفا متعلق به ارامنه، در جویباره یهودیان، در گبرآباد زرتشتیان و در سایر مناطق مسلمان بودند؛ جالب اینکه منطقه مسلمانان نیز به چند محله تقسیم می‌شد که ملاک این تقسیم‌بندی مسجد و امام جماعت آن بود (Jaberi Ansari, 1999: 230-242). در مناطق روستایی نیز بر اساس تقسیمات جغرافیایی روستاها به دو دسته علیا و سفلی تقسیم می‌شدند.

وجود چنین تقسیم‌بندی سبب رنگ باختن شکاف‌های اجتماعی با پایگاه طبقاتی شده و همان فضای سیاسی رایج در میان نخبگان یعنی نوعی رقابت حذفی یا بازی براساس حاصل جمع صفر را در میان نیروهای اجتماعی در قاعده هرم و یا به عبارت دقیق‌تر در میان قدرت

اجتماعی سبب می‌شد. در چنین فضایی حتی اگر نیروهای اجتماعی و سیاسی اقدام به تأسیس سازمان‌های سیاسی می‌کردند، این سازمان نه بر اساس توافق و همفکری سیاسی با پایگاه طبقاتی یکسان، بلکه بر اساس همان وفاداری‌های ایلی، قومی، زبانی، طایفه‌ای و محلی تکوین می‌یافت. اعضای چنین احزابی گاه اعتقادی به اصول و مرام حزب نداشتند، بلکه پیوستن آنها به حزب صرفاً بر اساس ملاک‌های فامیلی، قومی و ایلی، زبانی و محلی بود (Massoudnia, 2005: 133-135).

حاکم بودن چنین شرایطی همراه با پراکندگی جوامع ایرانی و دور بودن شهرها و روستاها از یکدیگر به دلیل کمبود نزولات جوی سبب شده تا در طول تاریخ رقابت‌ها تشدید شود و امکان به‌وجود آمدن هویت مشترک همراه با نوعی آگاهی سیاسی به‌عنوان پیش‌درآمد شکل‌گیری ملت به مفهوم مدرن آن کمتر فراهم شود (katoozian, 2000: 28). بدون تردید حاکم بودن چنین فضای رقابتی میان نیروهای اجتماعی و سیاسی به نفع دولت‌ها بود و آنها را یاری می‌داد تا بدون برخورداری از ابراز استبداد یعنی دیوان‌سالاری گسترده و ارتش حرفه‌ای با استفاده از سیاست تفرقه بینداز و حکومت کن، امکان شکل‌گیری وفاق میان نیروهای اجتماعی و سیاسی را از بین ببرند و استبداد خود را اعمال و تداوم بخشند. شاید به همین دلیل است که در جامعه‌شناسی تاریخی ایران پیش از تکوین مشروطیت، ملت به مفهوم مدرن آن (Nation) در ادبیات سیاسی ایران معنا نداشت و ملت به دین و روحانیت در تقابل با دولت اشاره داشت و مردم در قاموس سیاست رعیت و نوکر دولت به‌شمار می‌آمدند (Ajodani, 2003).

پس از تکوین مشروطیت تلاش‌هایی برای تعریف ملت به مفهوم جدید آن که هم صاحب حق باشد و هم حق ایجاد کند، صورت گرفت. تلاش‌هایی که پس از شکل‌گیری دولت مدرن در ایران هم از سوی برخی روشنفکران تداوم یافت، اما واقعیت این است که تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران ملت به مفهوم مدرن آن، که مرکب از افرادی با آگاهی سیاسی مشترک بر اساس تاریخ و فرهنگ مشترک همراه با حقوق مشخص باشد، به‌وجود نیامد و تنها در حوزه دولت-ملت‌سازی، دولت با ابعاد بوروکراتیک و نظم اقتدارگرایانه خود گسترش یافت.

بنابراین اگر وفاق را به معنای ابتدایی آن یعنی توافق برای اصول حکومتداری و شکل‌گیری نوعی تفاهم و تعامل میان بخش‌های سیاسی و نیروهای اجتماعی و سیاسی بر سر قواعد، اهداف و روش‌ها تعریف کنیم، چنین فضایی در جامعه ایران کمتر وجود داشته است، چراکه از یک طرف این وفاق میان نخبگان سیاسی وجود نداشته و از سوی دیگر احساس تعامل و همبستگی میان نیروهای اجتماعی نیز کمتر حاکم بوده است. در چنین محیط سیاسی امکان شکل‌گیری وفاق تعمیم‌یافته که پیامد نوعی تعامل میان دولت و نیروهای اجتماعی و سیاسی بر اساس نوعی احساس مشترک است، که به شکل‌گیری همبستگی اجتماعی منتهی می‌شود، کمتر ظاهر

می‌شود و وفاق موجود در واقع نوعی وفاق کاذب و فاقد آن روح حس همبستگی است. با توجه به چنین پیش‌درآمدی شاید بتوان ادعا کرد که پذیرش اصول حکومتداری در طول تاریخ ایران پیش از تکوین انقلاب اسلامی نه پیامد وجود وفاق و اجتماع میان دولت و نیروهای اجتماعی، بلکه از یک طرف محصول تفرقه موجود میان نیروهای اجتماعی و سیاسی و از سوی دیگر پیامد استفاده دولتمردان از ابزارهایی مانند تفرقه بینداز و حکومت کن، بهره‌گیری از نیروی نظامی در صورت ضرورت و به شکل مدرن آن در قالب تشکیل حزب واحد، مانند حزب رستاخیز، جایگزینی دیکتاتوری حزبی در عوض دیکتاتوری نظامی بوده است (Abrahamian, 1998: 544).

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بهمن ۱۳۵۷ و در پی آن استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران، در سال‌های آغازین حیات سیاسی نظام جدید وجود رهبری کاریزمای امام خمینی(ره) همراه با بسیج توده‌ای برآمده از انقلاب سبب شکل‌گیری نوعی وفاق میان نخبگان سیاسی و نیروهای اجتماعی و سیاسی یا به عبارت دقیق‌تر میان قدرت سیاسی و قدرت اجتماعی شد؛ وفاقی که ماهیت تعمیم‌یافته داشت، همراه با تعامل و احساس برآمده از روح انقلاب اسلامی بود و سبب نوعی همبستگی اجتماعی همراه با مشارکت سیاسی بالا و ثبات سیاسی شد، اما با گذشت زمان برخی شکاف‌ها میان نخبگان سیاسی حاکم و به تبع آن میان نیروهای اجتماعی و سیاسی ظاهر شد که وفاق افته حاصل از انقلاب را با چالش مواجه ساخت.

در سطح حاکمیت بروز اختلاف سلیقه در میان نخبگان سیاسی بر سر تعریف، ماهیت و کاربست واژه‌ها و مفاهیمی کلیدی مانند اقتصاد اسلامی، ماهیت تجدد، تقدم امت یا ملت، نوع برخورد با غرب، ماهیت فرهنگ جهانی، تقویم توسعه اقتصادی یا سیاسی، مقاومت یا تعامل با جهان، مفهوم عدالت اجتماعی همراه با راهکار مناسب برای استقرار آن به تدریج سبب بروز شکاف و در نهایت تشکیل برخی احزاب و سازمان‌های سیاسی شد. این سازمان‌ها اگرچه نمایندگی بخشی از نیروهای اجتماعی و سیاسی را عهده‌دار بودند، اما به ندرت پایگاه طبقاتی داشتند و بیشتر حول محور نخبگان و شخصیت‌های سیاسی با ماهیت ائتلافی پدید آمدند. شاید حزب کارگزاران سازندگی مصداق عینی این ادعا باشد؛ حزبی که رهبر معنوی آن مرحوم آیت‌الله هاشمی رفسنجانی بود و در آن عده‌ای از تکنوکرات‌های هر دو جناح سیاسی حضور داشتند. اگرچه شاید تحولات سیاسی و اجتماعی در جامعه ایران شکل‌گیری این نهاد‌های مدنی را پس از پایان جنگ اجتناب‌ناپذیر می‌نمود و پاسخی به ناتوانی یک ایدئولوژی واحد به خواست گروه‌های اجتماعی و سیاسی بود (Massoudnia, 2005: 141-144)؛ اما آنچه مهم بود رفتار سیاسی نهاد‌های جدید بر اساس بازی با حاصل جمع صفر بود که وفاق در سطح حاکمیت را با چالش مواجه می‌ساخت.

در سطح نیروهای اجتماعی و سیاسی نیز ظهور برخی شکاف‌های ساختاری مانند شکاف طبقاتی، شکاف سنت و تجدد و مهم‌تر از همه شکاف نسلی زمینه را برای شکل‌گیری احزاب و نهادهای مدنی فراهم کرد؛ سازمان‌هایی که مهم‌ترین رسالت آنها در دوران گذار در جمهوری اسلامی فراهم‌سازی بستر برای جایگزینی مشارکت مبتنی بر مهندسی اجتماعی به‌جای مشارکت توده‌ای بود. اما احزاب و نهادهای جدید نیز به‌دلیل شکل‌گیری حول شخصیت‌های سیاسی و تأثیرپذیری از رقابت‌های قومی، زبانی، محلی و طایفه‌ای رفتار سیاسی خود را بر اساس حذف رقیب تعریف کردند و بیشتر به مکانی برای تجمع گروه‌های سیاسی، قومی و زبانی تبدیل شدند. چنین احزایی فعالیت فصلی یا انتخاباتی داشتند و نتوانستند نقش اصلی را در برقراری وفاق تعمیم‌یافته از طریق برقراری ارتباط میان دولت و ملت ایفا کنند، بلکه همانند نخبگان سیاسی با نهادهای رقیب خود برخورد حذفی داشتند و تمام کارکرد خود را صرف تشکیل ائتلاف‌هایی برای کسب قدرت کردند (Massoudnia, 2003: 139-144). بدیهی می‌نماید که در چنین بستری اگر وفاق هم وجود داشته باشد، وفاق کاذب باشد و توافق بر سر اصول حکومتی میان دولت و نیروهای اجتماعی حاصل نشود، چراکه حتی برخی از نیروهای اجتماعی دولت را غیرخودی تلقی می‌کردند.

به این ترتیب واقعیت حاکم بر رفتار سیاسی نخبگان حاضر در حاکمیت جمهوری اسلامی ایران، به‌خصوص پس از رحلت امام (ره) و پایان جنگ، همراه با حاکمیت وضعیت مشابه در میان نیروهای اجتماعی و سیاسی امکان شکل‌گیری وفاق در هر دو سطح نخبگان سیاسی در رأس هرم و نیروهای اجتماعی و سیاسی در قاعده هرم قدرت را تضعیف می‌کرد و این مهم امکان تحقق وفاق تعمیم‌یافته در سطح کلان را نیز غیرممکن می‌ساخت، چراکه حداقل پیش‌شرط شکل‌گیری اجماع و وفاق میان قدرت سیاسی و اجتماعی در مرحله نخست وجود اجماع نسبی میان هریک از خود آنها، نخبگان سیاسی و نیروهای اجتماعی و سیاسی، به‌تنهایی است. با وجود حاکم بودن چنین فضایی بر کنش نخبگان سیاسی و نیروهای اجتماعی و سیاسی در جامعه ایران تأمل در تاریخ سیاسی معاصر ایران، به‌خصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بیانگر این مهم است که هر گاه ایرانیان با مشکل جدی مواجه شده و هویت خود را در معرض خطر دیده‌اند، امکان شکل‌گیری اجماع و وفاق بیشتر فراهم شده است. به‌عبارت دیگر اگر بر اساس دیدگاه دورکیم امکان تحقق وفاق براساس مراسم، مناسک ملی و مذهبی در یک جامعه فراهم می‌شود (Chalabi, 1993: 22) تأمل در تحولات حداقل نیم قرن اخیر ایران بیانگر این مهم است که در جامعه ایران زمانی امکان تحقق وفاق و اجماع فراهم می‌شود که ایرانیان با تهدید جدی داخلی و یا خارجی مواجه شوند و شدت این تهدید به اندازه‌ای باشد که حیات سیاسی و اجتماعی آنان در معرض خطر قرار گیرد، چراکه با حاکم شدن چنین شرایطی است که

نخبگان سیاسی تا اندازه زیادی رقابت حذفی را فراموش می‌کنند و اختلافات را به حداقل می‌رسانند و نیروهای اجتماعی و سیاسی نیز به تبع از آنان تعصبات محلی، قومی، مذهبی، زبانی و ایلی را کنار می‌گذارند و رویکرد همکاری در کنش اجتماعی خویش اتخاذ می‌کنند و با استقرار چنین شرایطی امکان تحقق وفاق و اجماع در سطح کلان به معنای توافق بر سر اصول حکومتی و شکل‌گیری روحیه تعامل مبتنی بر احساس میان دولت و نیروهای اجتماعی در خصوص قوانین، قواعد و هنجارها، علیرغم وجود اختلافات، فراهم می‌شود (Abdulahi, 1999: 8؛ عبدالهی، ۱۳۷۸: ۸).

به نظر می‌رسد علاوه بر تهدیدات خارجی، بحران‌های داخلی نیز به شکل‌گیری اجتماع و وفاق در ایران کمک کند. توضیح اینکه پس از پایان جنگ و رحلت امام (ره)، علی‌رغم بروز علائمی از وفاق و اجتماع در جامعه ایرانی بر سر موضوعاتی مانند انتخاب رهبری و تأکید بر بازسازی خرابه‌های جنگ، به تدریج با حاکم شدن فضای حذفی در رفتار سیاسی نخبگان و تجلی آن در برخی رقابت‌های انتخاباتی همراه با ظهور شکاف‌هایی میان دولت و مردم به دلیل مسائل فرهنگی، ارزشی و اقتصادی سبب شده تا وفاق در جامعه با بحران مواجه شده و شکل‌گیری و تعریف هویت معنادار به معنی ما مشکل شود، اما در طول سال ۱۳۹۸ جامعه ایران از نظر داخلی و خارجی با بحران‌هایی مواجه شد که امکان مجدد احیای وفاق سال‌های آغازین حیات جمهوری اسلامی ایران را فراهم ساخت. حادثه نخست بارش‌های فراوان و سیل بهار ۱۳۹۸ بود؛ دومین حادثه شهادت سردار سپهبد حاج قاسم سلیمانی فرمانده نیروی قدس سپاه پاسداران توسط دولت آمریکا بود که مراسم تشییع پیکر او به مراسمی با تجلی همبستگی و وفاق ایرانیان تبدیل شد و دقیقاً به تعبیر دورکیم این مراسم بستر شکل‌گیری وفاق توأم با حس همبستگی را فراهم کرد. اما آخرین و مهم‌ترین حادثه جریان شیوع و گسترش ویروس کووید-۱۹ موسوم به کرونا از اواخر بهمن و اوایل اسفند ۱۳۹۸ در سطح کشور و تبدیل آن به اپیدمی خطرناک بود. بررسی عملکرد نخبگان سیاسی و نیروهای اجتماعی و سیاسی در قبال این بحران و پیامدهای آن بیانگر نقش این بحران در شکل‌گیری وفاق تعمیم‌یافته در ایران است.

خلاصه کلام در پایان اینکه گسترش ویروس کووید ۱۹ موسوم به کرونا در ایران علی‌رغم تمام خسارت‌های انسانی، اقتصادی و روانی که داشت یک پیام مثبت هم داشت و آن اینکه بر خلاف تصور رایج امکان شکل‌گیری وفاق عام و تعمیم‌یافته در جمهوری اسلامی ایران میان حاکمیت و مردم وجود دارد و این هیچ‌گاه به معنای فقدان یا نبود اختلاف نیست، بلکه در جامعه ایران از یک طرف در سطح خرد میان نخبگان سیاسی و نیروی اجتماعی و سیاسی هریک به‌تنهایی، به‌دلیل ویژگی‌های ساخت قدرت در ایران و ماهیت نیروهای اجتماعی و سیاسی، و از طرف دیگر از منظر کلان میان حاکمیت و نیروهای اجتماعی و سیاسی چالش‌هایی فراروی تحقق اجماع تعمیم‌یافته وجود دارد، اما تجربه کرونا همانند برخی حوادث پیش از آن مانند جنگ

تحمیلی، شهادت سردار سلیمانی و سیل ویرانگر بهار ۹۸ مؤید این مهم بود که در جامعه ایران امکان شکل‌گیری و تحقق وفاق تعمیم‌یافته ممکن است و این اجماع به معنای همان کاهش اختلافات در سطح حداقل و توافق بر سر اصول اساسی و کلی حکومتی است. دستیابی به این مهم نه از طریق اعمال زور، بلکه با بسترسازی به کمک رسانه‌ها، به‌ویژه رسانه ملی، و ایجاد نوعی باور همگانی در میان نخبگان سیاسی و نیروهای اجتماعی به این نکته کلیدی است که لازمه گذار از وفاق کاذب و نیل به وفاق عام، کم کردن میزان اختلاف‌ها و پذیرش تکثر حداقلی برای فراهم شدن امکان اجماع بر سر اهداف، قواعد و روش‌ها در مراحل بحرانی کشور است.

۶. تحلیل و نتیجه

در یک جمع‌بندی در خصوص نقش و کارکرد نخبگان سیاسی برای تحقق وفاق تعمیم‌یافته آنان باید در رفتار سیاسی خود چهار نکته را لحاظ کنند؛ اولاً فضای رقابت حذفی را کنار بگذارند و این مهم را به‌عنوان یک واقعیت بپذیرند که حیات هر جناح سیاسی در حیات رقیب است نه در حذف آن؛ ثانیاً نخبگان بر سر تعریف، ماهیت، کاربست و کارکرد مفاهیم و واژه‌هایی که از فرهنگ جهانی به فرهنگ ایران وارد شده است، به تفاهم برسند؛ ثالثاً قواعد بازی سیاسی را بپذیرند و بستر فکری و اجتماعی لازم برای آن را در جامعه فراهم کنند؛ رابعاً از طرح و کاربرد مفاهیمی چالش‌برانگیز که وفاق تعمیم‌یافته را دچار گسست کرده و گسل‌های اجتماعی را عمیق‌تر می‌کند، خودداری ورزند و بالأخره اینکه با محور قرار دادن نظام، رهبری و قانون اساسی رفتار سیاسی خود را تنظیم کنند و در مواقع اختلاف‌نظر، رهبری و رأی او را فصل الخطاب بدانند. ریچاد کاتم پژوهشگر آمریکایی در کتاب *ناسیونالیسم در ایران* سال‌ها پیش از پیروزی انقلاب اسلامی مدعی شد که ایرانیان در مقابل تهدیدات خارجی با یکدیگر متحد می‌شوند و اختلافات خود را فراموش می‌کنند (Katum, 1992: 60). ادعای کاتم در آن زمان بر اساس مشاهداتش از شعله‌ور شدن ناسیونالیسم ایرانی به دلیل اشغال ایران توسط نیروهای خارجی در شهریور ۱۳۲۰ و سپس ملی شدن صنعت نفت ایران به رهبری دکتر محمد مصدق بود (Katum, 1992: 65-80). اما شاید نقطه عطف حاکم شدن وفاق و اجماع در میان ایرانیان در سال‌های آغازین پس از پیروزی انقلاب و در جریان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران بود، به‌گونه‌ای که شاید بتوان این مقطع را نقطه عطف همکاری دولت و مردم در اداره امور دانست (Azad Aramaki, 2019: 25-40).

وفاق و اجماع به معنای شکل‌گیری همبستگی میان اعضای جامعه بر اثر وابستگی به یک سلسله ارزش‌ها و باورهای مشترک است. وفاق در یک جامعه در سه سطح مورد توجه پژوهشگران است؛ اول میان افراد یک جامعه، دوم میان دولت و نیروهای اجتماعی و سیاسی به

معنای پیروی مردم از تصمیمات دولت و سطح سوم وفاق میان نخبگان سیاسی از طریق به حداقل رساندن اختلافات و اولویت قرار دادن منافع ملی در سیاستگذاری.

تأمل در جامعه ایران بیانگر این مهم است که در هر سه سطح وفاق در جامعه ایران با چالش مواجه شده است. پیامدهای جهانی شدن سبب شکل‌گیری نوعی گسست فرهنگی و اجتماعی در جامعه میان مردم شده است. در سطح دوم میان دولت و مردم نیز وفاق به دلایل مختلف از جمله کاهش اعتماد سیاسی و وخامت اوضاع اقتصادی کاهش یافته و گاه حتی منتهی به کنشگری‌های غیرمتعارف شده است و بالأخره در خصوص نخبگان نیز حاکم بودن سیاست حذفی بر رفتار آنان همراه با تلقی متفاوت از مفاهیم و فرهنگ جهانی سبب شده است در سیاستگذاری در مسائل اصلی با چالش مواجه شده و گاه سبب بروز تنش در سطح تصمیم‌گیری شود.

بدین ترتیب به نظر می‌رسد در مقطع کنونی با توجه به اوضاع داخلی و خارجی مهم‌ترین موضوع برای جامعه ایران احیای وفاق در هر سه سطح است و موضوعی که چالش فراروی آن ریشه در فرهنگ سیاسی، ماهیت نیروهای اجتماعی و سیاسی و پیچیدگی ساخت قدرت سیاسی در ایران دارد.

برای تحقق این مهم گام نخست شکل‌گیری وفاق میان نخبگان سیاسی و سپس تلاش برای احیای اعتماد سیاسی است. در چنین شرایطی فرصت برای ترمیم شکاف‌های فرهنگی و اجتماعی ایجادشده در جامعه بر اثر جهانی شدن فراهم می‌شود و وفاق عام نه بر اثر تهدید خارجی، بلکه طی یک فرایند داخلی تحقق پیدا می‌کند.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد؛ و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوزنه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

سیاسگذاری

از دانشگاه تهران و فصلنامه سیاست دانشگاه تهران بابت همکاری و همفکری ایشان سپاسگزاریم.

References

- Abdulahi, M. (1999). Factors affecting social harmony and public culture (especially social harmony gathering and public gathering), Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [in Persian]

- Abrahamian, Y. (1998). Iran between two revolutions, translated by Ahmad Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fatahi, Tehran: Ney. **[in Persian]**
- Abrahamian, Y. (1997). Iranian political sociology; Collection of articles, translated by Soheila Torabi, Tehran: Shiraze. **[in Persian]**
- Almopnd. G. powel. M (1966). Comprative politic, Boston: Little, Brown and Company.
- Aron, R. (2002). The stages of thought process in political sociology, translated by Bagherparham, Tehran: Elmi. **[in Persian]**
- Ayubi, H (2000). Finding and Reliability of Political Parties in the West, Tehran: Soroush. **[in Persian]**
- Azad Aramaki, T. (2019). A speech about the Iranian corona virus, Tehran, Availabale at: Fa.shafagna.com, (Assessed22 August 2024). **[in Persian]**
- Azghandi, A. (2011). An Introduction to Political Sociology of Iran, Tehran: Ghomes. **[in Persian]**
- Badie, B. (1997). Political development, translated by Ahmad Naqibzadeh, Tehran: Ghomes. **[in Persian]**
- Bashirieh, H. (2004). An introduction to the sociology of consensus and consensus, Naghed, Vol.1, No.3, Tehran, pp.75-67, ensani.ir/file/download/article/20100902130039. **[in Persian]**
- Bashirieh, H. (1997). Political Sociology (the role of social forces in political life), Tehran: Ney. **[in Persian]**
- Bashirieh, H. (2002). An introduction to the political sociology of Iran (period of the Islamic Republic of Iran), Tehran: contemporary view. **[in Persian]**
- Bashirieh, H. (2003). Teaching political knowledge: the basics of theoretical and institutional political science, Tehran: Negar. **[in Persian]**
- Chalabi, M. (1993). Agreement Sozijali, Social Science Journal, Vol.3, No.6, Tehran https://jnoe.ut.ac.ir/article_15545_6cc548baca30e1c1cdbf85f8c52c81d0.pdf. **[in Persian]**
- Chalabi, M. (2006). Social analysis in the space of action, Tehran: Ney Publishing. **[in Persian]**
- Cheng. K. K. et al (2020). Face Masks in the Community Durinig the Covid-19 Parndemic: Alturism and Solidarity, publishe online April/16/2020.
- Delphi, M. Navah, A. (2015). Investigating factors affecting social harmony (a case study of Bushehr urban households), Quarterly Journal of Sociological Studies of Youth, Vol.5, No.17, www.sid.ir/ paper/170157. **[in Persian]**
- Giddens, A. (2004). Sociology, translated by Manouchehr Sabouri, Tehran: Ney. **[in Persian]**
- Gulmohammadi, A. (2013). What is, evolution and vision of the government, Tehran: Ney. **[in Persian]**

- Hajizadeh Maimandi, M. Eskandari Fard, M. (2013). The relationship between social trust and social harmony (case study of Yazd city); Iran's Social Issues Quarterly, Vol.4, No.2, pp.54-38<https://ensani.ir/file/download/article/20141211153026-9824-54.pdf>. **[in Persian]**
- Hodges. C. (2020). Basing Action and Structure on Values in a Post-Corona World, oxford Legal Studies Research paper, No.10.
- Hosseini, J. (2006). Sociology of social harmony and ethnic minorities in Iran, Mashhad: Sokhongostar. **[in Persian]**
- Jaberi Ansari, M.H. (1999). History of Isfahan, correction and suspension of Jamshid Mazaheri, Isfahan: Mashaal and Behi. **[in Persian]**
- Katoozian, M. A [Homayoun]. (2000). Government and society in Iran, translated by Hassan Afshar, Tehran: Center. **[in Persian]**
- Katoozian, M. A [Homayoun]. (2001). Conflict between the state and the nation: theory of history and politics in Iran, translated by Alireza Tayeb, Tehran: Ney. **[in Persian]**
- Katum, Richard .(1992). Nationalism in Iran, translated by Ahmad Tedin, Tehran: Ney. **[in Persian]**
- Lawson. K. (1996). How political parties works presepective from within, Praeger : British library
- Massoudnia, H. (2005). Civil society and non-governmental organizations in Iran: challenges and solutions, Journal of Isfahan School of Administrative Sciences and Economics, Vol.17, No.2, Isfahan, pp. 119-137. <https://ensani.ir/fa/article/41035>. **[in Persian]**
- Massoudnia, H. (2024). Etemad newspaper, why the cabinet arrangement. Availabale at: <https://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/220998/>. (Assessed22 August 2024). **[in Persian]**
- Massoudnia, H and et al. (2013). Globalization, internet and national cohesion in Iran: a case study of Isfahan University students, National Studies Quarterly, Vol.4. No.3, pp.171-149 <https://ensani.ir/file/download/article/1646644058-10516-1400-143.pdf>. **[In Persian]**
- Massoudnia, H. (2003). An introduction to the challenges of demolition and its consequences in Iran, Strategy, no.29, Tehran, pp.138-150. <https://ensani.ir/file/download/article/20110102151707-416> pdf. **[in Persian]**
- Morteji, H. A. (1999). Iran's political factions today, Tehran: Naqsh and Nagar. **[in Persian]**
- Nik Gohar, A.H. (1994). Basics of Sociology, Tehran: Raizan. **[in Persian]**
- Pasko. M. Dewil. D. (2012); Incom Inequality and Solidarity, Europe Research in Social Stratification and Mobility. N.30. pp: 215-432.<
<https://doi.org/10.1016/j.rssm.2012.06.002>>
- Pye. L. W. (1966). Aspects of political Development, Boston: Little Brown & Company.

- Ritters, G. (2000). Theories of Contemporary Political Sociology, Tehran: Elmi. **[in Persian]**
- Saie, A. Heydari, M. (2014). A study of the effect of communication action on the institutional consensus of the political elites of the Islamic Republic of Iran, *Sociology Quarterly of Social Institutions*, Vol.2, No.1. https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_1083_75afd9e1d9283ba97f9fdad57dff7e21.pdf. **[in Persian]**
- Tahmasibzadeh, R. Esmaili, R. Hachitian, M. (2022). Factors affecting social harmony among ethnic groups living in Shahin Shahr, studied by citizens aged 15 to 65), *Iranian Political Sociology Quarterly*, Vol.5, No.1, pp<DOI:2022.296751.2031>. **[in Persian]**
- Turner, J. (1999). Concepts and applications of sociology, translated by Mohammad Aziz Bakhtiari and Mohammad Fuladi, Tehran, Imam Khomeini Educational and Research Institute. **[in Persian]**
- Ziba Kalam, S. Ghandehari, M. (2021). the effect of gaps and contradictions on the crisis of consensus and The problem of development in Iran, *Politics Quarterly, Journal of Faculty of Law and Political Science*, Vol, No.3, pp.736-715.<DOI:10.22059/jpq.2021.314234.1007709>. **[in Persian]**

COPYRIGHTS

©2023 by the University of Tehran. Published by the University of Tehran Press. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی